

GELENEKSEL METAFİZİK AÇISINDAN HERAKLEİTOS'U OKUMA THE STUDY OF "FRAGMENTS" OF HERACLITUS IN TERMS OF TRADITIONAL METAPHYSICS

Gülüşe AKSOY*

Öz

Bu makalede geleneksel metafizik paradigmanın bazı temel kavramları işlenip Herakleitos'un 'Fragmanlar'ı bu temelde kısmen görünen-aşkınlık ilkesine göre ele alınmaktadır. Ön-Yeniçağın görünen-aşkınlık anlayışına göre Tanrı için için ve dünya ile tek-doğaldır, yaratıcı-aşkınlığa göre ise dünyadan uzaktadır ve aşkın-aşkınlıktır. Geleneksel metafiziğin görünen-aşkınlık, yaratıcı-aşkınlık anlayışlarının, varlık-olmayı kavrama sürecinin sadece tarihi etapları olduğu gösterilip, aynı cümleden zorluk oluşturan başka bir sorunun, bir bütün olan metafizik aşkınlığın bir bütün olan ontolojik varlığa geçmesinde temel olan, Herakleitos'un şimşek çakmasıyla anlattığı ve farklı kavramsal biçimlerde yürürlüğü olan 'ikicilik olmayan ikicilik' meselesi olduğu belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tam-olasılık, varlık-olmayan, ikicilik olmayan ikicilik, görünen-aşkınlık, için-aşkınlık, aşkın-aşkınlık, yaratan-aşkınlık.

Abstract

The author concentrates on developing certain terms of traditional metaphysics. In particular, based on the principle of manifesting transcendence, she analyzes some judgments of Heraclitus from his "Fragments". According to the paradigm of the manifesting transcendence of the pre-modern, God is immanently immanent to the world and is unified with it, whereas from the prospective of the creation transcendence, God is far from the world and is transcendently transcendental to the world.

It is indicated that such basic concepts of traditional metaphysics as manifesting transcendence, creation transcendence are only cultural-historical stages in understanding a unified transcendence and one of its dimensions as non-being. Similarly, it is hard to understand the non-dual "inter-stage link" between metaphysical transcendence and ontological being (the universe), which in Heraclitus' work is expressed through the "ruling blow" of lightning.

Keywords: absolute possibility, non-being, non-dual duality, manifested being, immanent transcendence, transcendental transcendence, creation transcendence.

Giriş

Bu yazıda ilahiyat kürsülerinde geleneksel kavram diskurlarda ele alınan sorunlar, felsefi kavram ve açılardan ortaya konuluyor. Çünkü evrensel varoluştaki her şeyi birbirine bağlayan uyum yasası gereğince, her ne kadar çoğu kez ancak simgesel bir nitelik taşıdığı kabul edilmesi gerekiyorsa da tüm simgesellikler, aslında varlığın doğasında gerçekten var olan uyum ve benzeşimlerin farklı yönlerden sorgulanmasına ve kavramsallaşmasına dayalıdır.

Bu makalenin amacı, Herakleitos başta olmak üzere, Parmenides'in, Plotinos'un vs. düşüncelerinin, geleneksel metafizik açısından ele alındığında gösterdikleri özdeşlikleri ve temellerini sergilemektir. Bu bağlamda, görünen-aşkınlık ve yaratıcı-aşkınlık olarak kategoriel bölünüşün, aşkınlık anlayışının temeli olan varlık-olmayı kavrama sürecinin sadece tarihi etapları olup, esas sorunun bir bütün olan metafizik aşkınlığın bir bütün olan ontolojik varlığa geçmesindeki metafizik temel olan ikicilik olmayan ikiciliğin¹ sorguya çekilme meselesi olduğu ele alınacaktır.

I. Geleneksel Metafizik² Geleneksel metafizik anlayışı, mit dönemlerinden itibaren Ortaçağın adçı (nominalist) kavram görüş anlayışının üstünlük almasına kadar yoğun bir şekilde kendini belli eder.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

¹ Bu kontekste 'ikicilik olmayan ikicilik' veya 'ikilem' deyimleriyle eşdeğer olarak geleneksel metafiziğin ön-varlık veya saf varlık kavramları; Herakleitos'un 'Şimşek çakmasına' benzettiği Logos'u, Platon'un İyi idesine göre fenomenler dünyasını yapılandıran Demiurgos'u; Aristoteles'in felsefesiyle başlatılan Töz (Cevher) kategorisini, Yeni-Platoncuların felsefesiyle başlatılan sudur teorisinin unsurları, Plotinos'un "herhangi ortak bir şey"i; tasavvufun hakikat makamında erişilen gerçekliği, ikicilik olmayan analogi vs. kavramsal belirlemeleri, metafizik ile ontolojik "alanlar" arası ilişkileri tanımlayan kavramlar olarak algılamaktayız.

Herakleitos'un, "bir nesnenin esas yapısı" anlamında kullandığı, Physis teriminin, nesnelerin hakikatinin bilinemez olduğunu değil, bu hakikati ortaya çıkarmanın zorlu bir uğraşı gerektirdiğine vurgu yapıldığı fikrinin de, metafizik ve ontolojik ilişkilerin özelliğini tespit etme olarak belirlendiği kanısındayız (Herakleitos, 2014, 286-287).

² *Geleneksel metafizik* deyimini farklı kültürlerin tarih-öncesi sorunlarını -evrensel varoluş hiyerarşisini, dünya doğuşunun evrelerini- öğrenen Rene Guenon'un (1886-1951) irdellemelerini genelleştiren Rus düşünür A. G. Dugin'in düşüncelerine dayanarak kullanıyoruz (Dugin, 2009).

Geleneksel metafiziğe göre aşkınlık üzerine 'görünen' ve 'yaratan' olmak üzere iki esas anlayış mevcuttur: *görünen aşkınlık, yaratan aşkınlık* (Tablo 1).

Ontolojik³ ve kozmolojik görüşlerin gelişmesinin süreçleri olarak, tarihi açıdan görünen-aşkınlık anlayışı, eski dönemlerin ayrıca Eski Hintlilerin kültürlerine özgüdür.

Hindistan'ın en eski ve ünlü çığırlarından biri olan *Samkhya*da dünyanın yaratılışında öteden biri iki kaynak mevcuttur. Bunlar Prakrti ve Puruşadır. Puruşa, fiilen etkilenmeyen ve etkide bulunmayan, değişmeyen, kendi kendine yeten evrensel tindir, onun meşguliyet alanı kendi kendini seyretmektir. Prakrti (doğa, "madde") de kendi kendiliğinden vardır fakat varlığı, varoluşu görünür değildir. Prakrtinin görünen olması için fiilen iş görmeyen Puruşanın etki alanına çekilip devinilmesi gerekmektedir (Guenon, 2016, 45-63).

II. Varlık-olmayan Ontolojik 'hiçlik', 'yokluk' kavramlarının anlamını tanımladığı varlık-olmayan, sadece metafizik seyretmeye elverişli gerçekliktir.

Samkhya'yaya göre varlık-olmayan Prakrtidir. Prakrti, Hint felsefesinin "saf özne"ye karşı konulan nesneleşmeye hesap-kitap yapan ontolojik ve kozmik kuvve anlamında "ikiciliğin" özel modelini oluşturur. Varlık-olmayan Prakrti, evrenin sayısızca fenomenleşmede kendini görünür kılan tek bütün ve gösterilmeyen ilk maddedir. Samkhya, maddi, enstrümental, ereksel nedenler arasındaki farklılığı kaldırma eğilimi gösterdiğinden bu nedenlerin hepsi de evrenin bilinçsiz bilfiil ilk maddesi olan Prakrti'de birlik halindedirler (Guenon, 2016, 59-63).

Plotinos'un altıncı Ennead'ında Stoacıların metafizik ontolojik ilişkileri anlatmak için başvurdukları dört kategorinin bu alanlarda ne gibi yetersizlikleri yaratabileceğine değinmesi (Plotinos, 2008, 131-132), aslında 'ikicilik olmayan ikicilik' meselesine açıklık aramasıdır. Stoacıların Cevher'den anladıklarının, tüm varlıkların ilkesi ve özü olarak kabul ettikleri madde'den dolayı "birbirinden çok farklı iki şeyi bir biriyle karıştırmış" olduklarını ortaya koyar. Onların bu temelde Tanrının "değişikliğe uğramış maddeden ibaret" olup "bu değişimin nerden çıkıp geldiğini" anlamının imkansız olduğunu, Stoacıların dört kategorilerine ek olarak anlattıkları "herhangi ortak bir şey"in "neden ibaret olduğunu ve nasıl olup da aynı zamanda hem bedenlere hem de bedensiz (gayrimaddi) varlıklara uygulanabildiğini anlamak mümkün" olmadığından kaynaklandığını eleştirir (Plotinos, 2008, 131-132).

Tam olasılık olan ile eşit olarak belirlenen varlık-olmayanın varlık ötesi olmasının sebebi nedir? Metafiziğe göre varlık, zaten var olmasıyla sınırlıdır. Tam olasılık ise ve varlık ve varlık olmayan yani 'belirlenmiş', 'tanımlanmış' ve 'belirlenmemiş' 'tanımlanmamış' şekillerini bütünüyle temsil eder. Dolayısıyla varlık olmayan sonsuzluk, ebedilik, mutlak olanın en yüksek biçimiyle özdeştir. Guenon'un tabirleriyle 'Büyük kozmos Karanlığı' veya 'Üsten Karanlık' biçimindeki varlığı aşan ve varlığı önceleyen aşama, geleneksel metafiziğin gerekli unsurudur (Dugin, 2009). Yani varlığı önceleyen bir şey (herhangi-bir-şey) var, çünkü varlık, ilk belirleme, ilk tanımlamadır (Tablo 2).

Varlık, var olması ile sınırlıdır ve var olması onu belli eden belirli yapandır. Varlığın sınırı, var olmasından kaynaklanmakta ve var olmasıyla belirlenmektedir. Varlık, vardır, var olmayan değildir (Weber, 2015,30), dolayısıyla mutlak olamaz. Varlık-olmayan ise metafizikte ve varlığın ve varlık olmayanın imkânlarını içeren kendine göre bir varlık öncesidir veya Tam-olasılıktır.

Düşünmenin yapısı, kavramanın öznesi ve nesnesinin mevcudiyetine temellendirilir. Yani biz bu dünyanın gerçekliği çerçevesinde özne ile nesne arasındaki ayrımlığı kavırıyoruz, özne ile nesne kavramları altındaki içerik hakkında, onların konumları üzerine bilgi sahibiyizdir. Parmenides'in dediği gibi "Zorunlu hem söylemek hem de düşünmek varolanın olageldiğini" (Parmenides, 2017, 25). Biz kavramanın öznesi olan insan bilincinin varlık ile ne seviyede bağlı olduğu üzerine hüküm yürütüyoruz, yani biz süjenin ontolojisi üzerine ve objenin ontolojisi üzerine veya kavranılan üzerine ve onun varlık ile bağlantısı üzerine söz edebiliyoruz. Fakat biz ontoloji ile epistemolojiyi, özne ve nesne ayrımı oluşmayan ilkel birliğinde düşünmeye alışık değiliz. **Varlık-olmayan ontolojik yokluk** ise, özne nesne ayrımı olmayan bir tam bütünlük olan önsel varlık durumudur. Geleneksel metafiziğe göre bu ilkel Hiçolma, Parmendes'in dediği gibi, "söz edilebilir değil, ne de düşünülebilirdir" (Parmenides, 2017, 27). "Ne bilebilirsin varolan-olmayanı, zira

³ Felsefede varlığın temel ilkelerini, en genel asılları ve öz kategorilerini kapsayan bölüm olan *ontoloji* de zamana zaman metafizik ile özdeşleştirilse de daha çok metafiziğin en temel bölümü yani varlığın metafiziği olarak ele alınmaktadır, fakat kavramların etimolojileri açısından 'saflığa' sadık kalarak fiziksel dünyanın ötesi olan metafizik ile varlık öğretisi olarak yorumlanan ontoloji, sadece varlık alanında bir birleri ile örtüşmektedirler. Gerçi, varlıkbilim olarak yürürlüğe konan ontoloji sözünün 'Onto' kısmı, Yunanca 'öz, asıl' manalarını verici ὄντος olarak ele alındığında ve 'kavram, öğretisi' manalarını verici λόγος sözü ile birleştirildiğinde, felsefede varlığın temel ilkelerini, en genel asılları ve öz kategorilerini öğrenen bölümü olarak varlığı ile sınırlı konumda olan varlık sınırlarını aşmaktadır (Rusya Bilimler).

uygulanabilir değil, ne de ifade edebilirsin." Başka bir yerde "Bak yine de mevcut olmayanlar, akıl bakımından mevcutlar kesinlikle" (Parmenides, 2017, 24-25).

Bu bağlamda Plotinos'un düşünceleri ilgi çekicidir. "Her ne kadar, Zekada, düşünen özne ile düşünülen nesne aynı olsalar da, yine de bir ikilem (düalite) mevcuttur ve ruhumuz, sebepten sebebe yükselmek suretiyle ancak tamamıyla basit bir ilke kavramında durabilir" (Plotinos, 2008, 108).

III. Manifestocu Aşkınlık Görünen-aşkınlık konumunun *içkin içkinliğine* göre Tanrı, dünyanın içindedir, dünyanın her yerindedir, dahası varlık kendisi Tanrıdır. Varlığın her zerresinin Tanrı olduğu anlayışından dolayı varlıktaki her şey kutsaldır. İnek de, sinek de, böcek de insan kadar kutsaldır. Bu metafizik anlayışa göre, dünya düzeninin mantığı, doğası gereği her şeyde mutlak ölçütün payı vardır. Görünen-aşkınlık konumuna göre, nesne ile onun ontolojik nedeni arasında veya ontoloji ile ön ontoloji arasında bölünüş yoktur, başka bir deyişle her yaratıkta saf-varlık, fenomenal dünyada gizli bir şekilde vardır.

Böyle bir dünya tablosuna göre saf varlık, bir taraftan aşkındır, yani hiçbir nesne ile özdeş değildir ve başlangıçtan itibaren herhangi soyut şeye göre çok derindir. Öteki taraftan bu saf varlık, nesne için başka değildir, yani varlık olarak varlık olan saf varlık ile nesne arasında temel ayrılık yoktur. *Fragmanların* "doğa saklanmayı sever" (Herakleitos, 2014, 286), "varken, yoklar" gibi vs. ifadelerini bu esasta "okumak" gerekir.

'Doğa' anlamında dört kez kullanılan 'Physis' teriminin, "nesnelerin gerçek doğası, yapısı, aslı" anlamında kullanıldığı gösterildiğini söyleyen *Fragmanlar. Veritas. Yunan ve Latin Klasikleri* kitabında, nesnelerin doğası, esas yapısı, hakikatının saklanmayı sevdiği, Hakikatin doğrudan kendini açmadığı, onu açığa çıkarmanın zorlu bir iş olduğu anlatılır. Herakleitos'un, Physis terimini "bir nesnenin esas yapısı" anlamında kullanmasının nesnelerin hakikatının bilinemez olduğundan değil, bu hakikati ortaya çıkarmanın zorlu bir uğraşı gerektirdiğine vurgu yapılması olarak açıklanır (Herakleitos, 2014, 286-287)

IV. Kreasyon Aşkınlık Yaratıcı-aşkınlık anlayışı, Geç Antik ve Orta Çağlarda Hıristiyanlık öğretisinin işlenmesi sürecinde felsefeye dönüş yapması ile kavramsal açıdan gelişir. Hıristiyanlıkta yaratılmışlığın acizliğini çeken *yaratık* konumu, İnsanın ontolojik varlık olan bir *yaratık* olduğundan başka hiçbir şey olmadığı, yani içkin aşkınlık anlayışından aşkın aşkınlık anlayışına "geçiş", bu dinin Helenistik ve başka dinler, mitolojiler, apolojik ve Platoncu vs. düşünce sistemleri çevresinde işlenir. Aynı cümleden panteizm, apofatik (selbi) öğretiler de, söz konusu dünya görüşlerinin dönüşümünü sağlayan ara etaplardır. Apofatik mutlak anlayışı veya negatif teolojiye - Tanrının dilsel kavramlarda açıklanamaz olduğu anlayışına- göre, İlahî'ye verilen herhangi belirleme, onu, belirlendiği sınırlara çekmektedir ki, bu, aşkınlığa ilintili olarak ilkece imkânsıdır.

Aşkın-aşkınlığın yarattığı olan insanın, sırf Yaratıcıya tapması, onu yüceltmesi, kudretine hayran kalması için yaratıldığı anlayışı, Skolastik felsefede nominalist görüşlerin işlenip Rönesans döneminde İnsanın doğanın sahibi yapılmasına dek devam etmiştir.

Yaratan-aşkınlık anlayışının görünen-aşkınlık anlayışından esas farkı, *Yaratıcı* ile *yaratık* arasında kesin ayırım olmasıdır. Yaratık, Yaratıcıya göre edimsel konumda olup Yaratıcı, aşkındır. Bu dünyanın -yani varlığı ile sınırlı olan varlık dünyasının her şeyinde Yaratıcının 'izi' olsa bile, yaratan-aşkınlık, görünen-aşkınlıktan çok çok soyuttur, bu anlamda aşkın aşkınlıktır. Bu aşkınlığın anlaşılması görünen-aşkınlığın içkin içkinliği, 'gerçekliği', 'dünyasallığı' anlamında somutluğu ile kıyaslandığında egemence soyutlaşarak derinleşmektedir. Eğer aşkın-aşkınlık anlayışının derinleştiği dönemde en Yüce İyiyi anlatmada daha "oturaklı" kavramlar hakimse, önceki dönemde, yani görünen-aşkınlığı nitelendirmede varlık kavramları "oturmamıştır", göksel hiyerarşi ile yeryüzü hiyerarşisi (Cevzici, 2009, 210-211) çerçevesinde tanımlamalar yapılmaktadır.

V. Metafizik Temel Geleneksel metafiziğin içkin-aşkınlığı ile aşkın-aşkınlığı, aşkın varlığın esas simgesi olan Tanrıya nispeten *görünürlük* ile *yaratıcılık* anlayışlarını, tarihsel olarak birbirini izleyen ayrı ayrı dünya kavrayış biçimleri olarak ayırt etsek de, varlığın metafizik temeli olarak onlar özdeşler, *bir arada bulunan* kategoriel gerçekliklerdir.

Plotinos'ta bu özdeşliği kazandıran "kusursuz, değişmez, ebedi olan, tüm *ideaları* kapsayan ve böylelikle de hissedilir alemin arşetipi olan tanrısal Zeka"dır (Plotinos, 2008, 208).

Hıristiyan düşüncesinin kısmen Gnostisizme ve farklı Helenistik öğretilere karşı dayanışı esnasında güçlenen aşkın aşkınlık anlayışı etkisinde de olsa gerek, "Plotinos temel olarak Platon'un *İyi ideasını* kavramını alıp onu adeta tanrısalılaştırır.", öteki taraftan, yine "Platon gibi içinde yaşadığımız ve sürekli bir değişim içinde bulunan duyusal dünyanın gerçek olamayacağını, gerçek olan bir şey varsa eğer onun da değişmemesi gerektiğini savunur. Gerçek olan ise ancak Plotinos'da *İyi ideasının* yerini alan tanrıdır" (Varlık, 2009, 165).

Plotinos'ta *İyi* ideasının yerini alan Bir, ezelden beri Zekayı ve Zeka da Ruhı meydana getirmektedir, çünkü mükemmel olan bir kudret asla yaratıcılıktan uzak kalmaz. O, Zekanın Babasıdır, çünkü ondan üstündür ve Zeka, onun kelamıdır, eylemidir ve imgesidir. Zekanın Bir'in imgesi olması, ona doğru yöneldiğinde onu gördüğü ve bu görüş neticesinde de, ilkesinden aldığı kudretin de gereği olarak bizzat kendi kendini saptadığı anlamındadır (Plotinos, 2008, 108-109).

Plotinos'un Beşinci Ennead'ın 3. Kitabındaki fikirlerini devam edersek, özne nesne bütünlüğünün özdeşliği üzerine ilgi çeken görüşler vardır. *Bilen İknunlar ve Yüksek İlke Hakkında* adlı bölümde o, "bizzat kendi hakkında hakiki bir bilgi, düşünen özne ile düşünülen nesnenin aynı oluşunu (özdeşlik, ayniyet) gerektir" diğini söyler. Bu "Bizzat kendi hakkındaki hakiki bilgi"nin "Duyum tarafından üretilen imgeler ve saf zekanın verileri üzerinde kendini ortaya koymakta olan *gidimli* akılda" olmadığını, yalnızca zekada mevcut olduğunu belirtir. Gidimli akılda bu özdeşlik yoktur, "çünkü birinci durumda gidimli akıl kendisine yabancı olan şeyleri tanımaktadır; ikinci durumda da kendi öz doğasının ne olduğunu ve işlevlerinin neler olduğunu bilmektedir, ancak ruhu başlıca kısmı olan zekanın sahip olduğu şekilde bizzat kendi hakkındaki bilgiye sahip değildir; kimi zaman kendi kurallarını çekip aldığı zekaya yükselmek, kimi zaman da verileri hakkında hüküm verdiği duyarlığa (hassasiyete) doğru alçalmak suretiyle orta halli bir kudret oluşturur."

VI. Herakleitos'un Aşkınlık Anlayışına Dair 1966-67 eğitim yılında Freiburg Üniversitesinde *Herakleitos Üzerine Dersler* adı altında geçen seminerin katılımcılarından biri olan Fink'in dile getirdiği gibi, seminerde "Yorumun en can alıcı teması, *tek/bir (hen)* ile *her şey (ta panta)* kavramlarının ilişkidir." (Heracklitus, 2006, 8-9). Fink, *tek/bir (hen)* ile *her şey (ta panta)* bağlantısını anlamak için giriştiği yorumlama teşebbüsünde hayat ve ölüme ait insan fenomenini ve aynı zamanda ölümlülerle ölümsüzler arasındaki ilişkiyi açıkça kullanmıştır (Heracklitus, 2006, 12). Fink ile seminerin diğer katılımcısı olan Heidegger arasında geçen bir fikir alışmasına göre, onların Herakleitos'un yıldırım/şimşek (keanos [ışık]) ile birlikte kullandığı *her şey (ta panta)*inin, "her şey"e isim olmakta olup, tüm şeyleri, var olanın tamamını işaret etmekte olduğunu kabul ettiklerini görüyoruz. Herakleitos *her şey (ta panta)* kelimesini, birçok şey ile tek bir ışık arasında bağ olduğu manasında ele almaktadır. Şimşegin çaktığı anda, "her şey" anlamındaki çokluk ortaya çıkmaktadır; bu esnada "her şey" çoğuldur ve bütünlük bünyesindeki çokluk anlamında, sonlu ve sınırlı şeylerin bütünlüğünü şekillendirmektedir. Fink ile Heidegger, Herakleitos'un yıldırım/şimşek (keanos [ışık]) ile birlikte kullandığı *her şey* kontekstini "gerçek anlamda anlayabilmemiz" için Diels'in çevirisindeki 41. Fragman - "Hikmet/Bilgelik, yalnızca tek bir şeydir; her şeyi her şey aracılığı ile yöneten düşünceleri bilmektir."- ile birleştirmeyi uygun görüyorlar (Heracklitus, 2006, 19). Böylece, varlık, şimşegin çaktığı anda ön varlıktan veya yokluktan peyda olup görünür olandır diyebiliriz, yani şimşegin çakması sembolik olarak *ön varlık* ile varlık arasındaki görünürlüğü taşıyıcıdır. Tam-olasılık olan varlık-olmayanın ön-ontolojileşmeye başlayıp saf varlık ilkelerinin çizgisine girmeye başlamasıdır.

Herakleitos'a göre "Bütünün kendisi olan bu *kosmosu* ne bir tanrı ne de bir insan meydana getirmiştir. O, daima belli ölçülere göre yanan, belli ölçülere göre sönen ezeli ve ebedi ateştir" (Herakleitos, 2014, 93). *Her şeyin ona göre olup bittiği* Logos tarafından idare edilen bu doğan ve ölümlü ateş, önce deniz gibi yayılır, havadan geçerek, dünya oluşunun tohumu olan suya dönüşür (Herakleitos, 2014, 95). Herakleitos ateşi, yetersizlik ve fazlalık olarak belirler. Herakleitos'un öğretisine göre ateşin yetersizliği dünyanın oluşuna, fazlalığı ise evrensel yangına götürür (Ön-Sokratikler, 1999).

Herakleitos'un aşkınlık anlayışı, geleneksel metafiziğin görünen-aşkınlığın etki alanını temsil etmektedir. 17. Fragmanında dile getirdiği "İnsanların çoğu başlarına gelenler hakkında düşünmezler ve öğrendiklerini kavrayamazlar, yalnızca kendi kanılarına inanırlar" (Herakleitos, 2014, 67). Fikrini, geleneksel metafiziğin ışığında varlık ve ön-varlık arasındaki ilişkiler açısından mana yükü taşımaktadır. "Altın arayanlar çok fazla toprak kazarlar ve çok az bulurlar" (Herakleitos, 2014, 77). Olarak belli olan 22. Fragmanında dile getirilen "altın"ın ve 23. Fragmanındaki "bu şeyleri", fenomenler dünyasının ziynetli metalini örnek olarak dile getirerek metafizik ontoloji sırlarından bahsetmesidir, çünkü "Adaletin adı bilinmezdi, bu şeyler olmasaydı" (Herakleitos, 2014, 79).

Herakleitos'un Tanrı anlayışına gelince, görünen-aşkınlık anlayışı metafizik ölçeklerde soyutlaşarak değişime uğramıştır. 32. fragmana göre, Herakleitos için tek hikmet; Zeus'un adıyla anılmayı istiyor ve istemiyor (Ön-Sokratikler, 1999), *Yasa da, Bir'in kararına uymaktadır* (Herakleitos, 2014, 99). Duyduklarını anlayamayanları Herakleitos sağırlara benzetmekte ve "varken, yoklar" (Herakleitos, 2014, 101) deyişinin onlara ne güzel uyduğunu söyler.

Manifestocu Tanrı anlayışına göre, açıkça belli olan, bu -görünür olan- dünyanın arkasında bulunan görünmeyen gerçektir (güç, dünya vs.). 123. Fragmana göre, mesela, doğadır "görünmeyen": *Doğa saklanmayı sever*. 122. Fragman *Yaklaşmadan* bahseder. Çiğdem Dürüşken "...Nereye yaklaşmak? Bu belirsiz"

diye sorgulamaktadır. Biz bu yaklaşmayı, öğrenmenin rolünü yücelterek bilimin oluşumunu hazırlayan gerekçe olarak şu “saklanmayı sevene” yaklaşma, yani bu görünür dünyanın arkasında saklı olan tarafına eğilim, metafizikte epistemolojik sınıflandırmanın başlangıcı olarak algılama taraftarıyız (Herakleitos, 2014, 287).⁴ Doğaya uygun yaşamayı varoluşlarının temeli olarak gören ve doğayla uyumlu yaşamayı, düşünme erdemi olarak ilan eden Stoacılar önce bu görüşe değinen Herakleitos şöyle yazıyor:

Düşünme, en yüce üstünlüktür, hikmet, doğruyu söylemek ve doğa sesini dinleyerek doğaya göre hareket etmektir (Herakleitos, 2014, 265).

Bu görünür dünya kendi başına müstakil bir şey değildir, “Görünmeyen uyum görünenden daha iyidir (Herakleitos, 2014, 143). Görünür olma, bir zorunluluk ve dünya oluşunun tohumu olarak “nemli olmadır”. Nemli olma, Herakleitos’a göre, memnuniyet (haz) ve ölüm ile eşittir, insanlar (ruhlar) için memnuniyet (haz) doğmaya maruz kalmadır (Ön-Sokratikler, 1999). Böylece doğmak ile ölmek ikisi de nemli olmaktır yani dünya oluşunun tohumlarıdır.

Herakleitos’a göre her şey, bölünür ve bölünmez olan, doğmuş ve doğmamış olan, ölümlü ve ölümsüz hepsi bir bütündür. “Beni değil logosu işiterek her şeyin bir olduğunu kabul etmek bilgeliktir” (Herakleitos, 2014, 135) Herakleitos’a göre.

Herakleitos, kendine özgü “karanlık” tarzında kısa konuşmakta, fakat görünen olduktan - doğduktan- sonra insanın yaşama ve ölme isteği arasında boğulduğunu daha doğrusu bu görünen verilmişliğin huzur verici sükunet ve devinimsizliğine ulaşmayı umduklarını dile getirmekte, bu yüzden geleneksel metafizik anlayışından mahrum bulunduğu evrensel seviyede suç olan çocukların da ölüme bırakıldığını sıradan bir şey gibi söylüyor: “Doğduklarında yaşamayı ve ölmektense paylarına karşı direnmeyi istiyorlar; arkalarında da payları belli çocuklar bırakıyorlar” (Herakleitos, 2014, 73). “İyi ile kötü bir ve aynı şeydir” (Herakleitos, 2014, 151).

Görünen Tanrı anlayışına göre bu dünyanın varlıkları, tanrının sadece zorunlu olarak görüntüsü konumundadırlar ve farklılıklar gerçek değildir. Bunun örneğini Herakleitos’un 57. Fragmanının ...*Gece ile gündüz birdir*, 60. Fragmanının *İnen ve çıkan yol bir ve aynıdır*, 88. Fragmanının *Aynı şeydir yaşayan ve ölen, uyanık ve uyuyan, genç ve yaşlı. Çünkü sonrakiler öncekilerle, öncekiler sonrakilerle yer değiştirir* gibi fikirlerinden görüyoruz (Herakleitos, 2014, 149-155).

K. Çüçen, Heidegger’in Herakleitos’un varlık-olmayan ile görünüş arasındaki ilintiyi şu şekilde aktardığını gösterir: “İlk bakışta aradaki fark açıkça gözükür. Varlık ve görünüş şu demektir: Gerçek olmayana karşı ayırımında gerçek; sahici (otantik) olmayana karşın sahici (otantik) olan” (Çüçen, 2013, 5).

Herakleitos’a göre, Bütünün kendisi olan bu kozmosta (Herakleitos, 2014, 93) her zaman mevcut olan *logosu* anlayamayan insanlar üzerinden (Herakleitos, 2014, 33) *her şeye kader hükmeder* (Herakleitos, 2014, 322-323). Herakleitos’un bu sözlerine göre, onun görünen-aşkınlığın veya bu dünyadaki düzenin Tanrısal öngörü (takdir, kader) hakimliği altında olarak belirlemesidir.

Türk düşünce tarihinde Herakleitos’un historiografiesini Geç-antik dönem yazarı Diogenes Laertios vs. ve Maurice Blanchot ile Rene Char olmak üzere “iki çağdaş metin üstünden” öğrenen Samih Rifat Herakleitos’un “kapalılığını” ve zor anlaşılabilirliği üstüne en eski tanıklığın Aristoteles’in ki olduğunu yazıyor. *‘Rhetorika’sının bir yerinde (3.kitap, 5.bölüm) şöyle diyor Aristoteles: “...Buna benzer bir zorluğu, ayırıştırması kolay olmayan tümceler de karşımıza çıkarır: Tıpkı Herakleitos’un ki gibi. Sözcükleri ayırmak başlıbaşına bir çaba gerektirir Herakleitos’ta, çünkü bağlacın hangi öğeye, öndekine mi yoksa arkadan gelene mi bağlandığı belli değildir.’* Örnek olarak S.Rifat Herakleitos’un 1. fragmanının “*Ruloyu açtığımızda Herakleitos’un ilk tümceleri, aşağı yukarı şuna benzer bir biçimde çıkıyor karşımıza: ...*” (Tablo 3) (Rifat, 2012, 24). Herakleitos’un yazısının aslını (ya da en azından birinci elden bir kopyasını) okuyan ve anlatım sorunları üstüne enine boyuna düşünen Aristoteles gibi birinin ağzından, Herakleitos’un kitabının “ayırma” zorlukları çıkaracak biçimde kaleme alındığını, bugünkü deyişle sanki “noktasız, virgülsüz” yazılmış bir kitap olduğunu öğreniyoruz. Bu olgu, çeviriye de büyük ölçüde ışık tutuyor; belki de çevirinin olağan, alışılmış bir söz düzeni ve noktalamayla yapılmaması gerektiği konusunda çevirmeni uyarıyor (Rifat, 2012, 25).

Platon’un öğrencisi olup yirmi yıla yakın ustasından felsefe öğrenen Aristoteles, Platon’un aşkınlık dünyası olan idelerini kabul etmemiştir. Aristoteles için metafizik “kapalı” kalmıştır, o varlık ile meşgul olup, varlığın var oluşunu, düzenini, değişiminin kurallarını öğrenmek için kategorilerini, bilkuvve-bilfiil⁵, devinim vs. kavramları işlemiştir. Heidegger, Aristoteles’in *Metafizik* adlı eseri ve adı üzerine kısmen şöyle yazıyor: *Aristoteles’in bu metninin “metafizik” olduğu yollu bilgi, bize hiçbir şey söylememekle kalmıyor, üstelik bizi*

⁴ Ç. Dürüşken, 122. Fragmanı, “Yaklaşma” olarak yorumladığı “Tahmin” sözüyle çevirmektedir (Herakleitos, 2014, 285).

⁵ Skolastik dönemde *potentis-actus* olarak kavramsallaşan biçim-madde terimleri, farklı çevirilerde ‘olanaklılık-etkinlik’ gibi vs. karşılıklarıyla yürürlüğe konulmuşlardır.

yanlış yola da götürüyor. Sadece bu gün de değil, iki bin yıldan beri bu böyle. Çünkü Aristoteles'in kafasında bu sözcük ve kavram altında, "metafizik" altında, daha sonraları anlaşılan şey hiç olmadı. Ayrıca Aristoteles, eskiden beri onda "metafizik" diye bulunduğu inanan şeye benzer bir şeyi hiçbir zaman aramadı (Heidegger, 2010, 2-4).

Herakleitos'un yukarıda değindiğimiz 'Bu logos ki vardır her zaman insanlar uslarıya yabancıdır ona...' olarak belli olan 1. fragmanın ilk cümlesi, geleneksel metafizik açısından ele alındığında, Herakleitos'ta kreasyon-aşkınlık anlayışının belirtileri olarak ele alınabilecek 'Logos' ile 'İnsani us'un bir birine yabancı olduğunu ayırt etmek mümkündür. Bu durumu, Herakleitos'un yukarıda değindiğimiz yorumlarıyla birleştirerek kıyaslandığında, manifestocu tanrı anlayışının kreasyon-aşkınlık anlayışına dönüşmesi olarak yorumlamak mümkündür. Yani Logos'un 'bu dünyaya' için içkinliğinden ziyade aşkın aşkınlığını söylüyor.

Sonuç Özetleyerek söylersek, sonra Yeni-Platoncularda daha detaylı bir şekilde sorgulanan varlığın kendi kendisiyle eşit olan tinsellik, Herakleitos'un *Fragmanlar* adlı eserinde, "yukarıda olan aşağıdadır" tarzında ikicilik olmayan analogi kuralına göre tasvir edilmektedir. Herakleitos'a göre her şey saf-varlığın tezahüründe yani görünür olma olasılığında saklıdır. Bu dünyanın özü, saf-varlığa güç halinde entegre edilmiş ve saf-varlığın kendisinden farklı olan bir şey değildir. S. Rifat'ın Herakleitos üzerine Theophrastos'un ilkçağda melankolinin nedeni olarak görülen 'safra' sözcüğünü kullandığı yerde D. Laertos'un 'hüzünlü' sözünü kullandığını söyleyen "Bir tür hüznün (Theophrastos burada, ilkçağda melankolinin nedeni olarak görülen 'safra' sözcüğünü kullanıyor) etkisi altındaymışçasına bitmiş ya da çelişik tümceler yazıyor." fikri üzerine denilebileceği fikrin Herakleitos'un gibi olmasının gayet dünyasal reel ve gerçekçi olduğunu dile getirmek yerinde olur. Bu -görünen- dünya algısının, görünen-aşkınlık olarak ontolojik yokluk olduğunu "gören", "bilen" bilinç için ayrıca üzücü ve acı verici olduğunu yazıya döküp başkasına anlatması, filozofun -muhtemelen kutsal- görevini yerine getirmesidir sadece ve uygar toplumsal hayatımızın günlüğünden uzakta kala gelen, felsefe alanının gerçeğidir.

KAYNAKÇA

- Cevizci, Ahmet (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çüçen, K. (2013). Herakleitos Felsefesinde İlk/Öncel Düşüncenin Heideggerci Bakış Açısıyla Yorumlanması. *Kaygı*, Güz. s. 21.
- Dugin, A. (2009). *Postfilosofiya. Postontoloji*. Lomonosov namı Moskova Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesinde 3. Ders. <http://www.platonizm.ru/content/dugin-ag-postfilosofiya-3-postontolojiya>. Son Erişim Tarihi 21.03.2018
- Guenon, Rene (2016). *İnsan ve Halleri. Vedanta'da Kamil İnsan*. Çev. A. Atalan, İstanbul: NefesYayınevi.
- Heidegger, Martin (2010). *Aristoteles Metafizik 1-3 Gücün Neliği ve Gerçekliği*. Çev. S.Babür, Ankara: Bilge Su, 2010.
- Heraclitus. (2006) *Heidegger ve Eugen Fink Üzerine Dersler*. Çev. İ. Görener, Yalova: Günaydın Matbaası.
- Herakleitos. (2014). *Fragmanlar, Veritas, Yunan ve Latin Klasikleri*. Çev. Ç.Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Plotinos. (2008). *Enneadlar*. Çev. Haluk Özden, Ruh ve Madde Yayınları.
- Ön-Sokratikler: *Fragmanlar*. (1999). Çev. A. O. Makovelsky, Mn: Xarvest. <http://geraklit.moy.su/publ/5-1-0-22>. Son Erişim Tarihi 23.04.2018.
- Rusya Bilimler Akademiyesi (RAN) Felsefe Enstitüsünün Elektronik Kütüphanesi. <https://iphlib.ru/greensone3/library>. Son Erişim Tarihi 15.06.2018.
- Parmenides. (2017). *Doğa Hakkında*. Çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Rifat, S. (2012). *Herakleitos: Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Varlık Felsefesi*. (2009). Yayına hazırlayanlar K.Çüçen, M.-Z.Zafer, A.Esenyel, Ezgi Kitabevi.
- Weber, Alfred (2015). *Felsefe Tarihi: Felsefe, Metafizik ve Bilim*, Çev. H.Vehbi Eralp, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Wittgenstein, Ludwig (2009). *Keskinlik Üstüne +Kültür ve Değer*. Çev. D. Şahiner, İstanbul: Metis Yayınları.

Tablo 1.

Pre-modern Dönem	
Geleneksel Metafiziğe göre Aşkınlık	
Görünen (Manifestocu, 'Görünür' yapmak)	Yaratan (Kreasyon, 'Oluşa' getirmek)

Tablo 2.

Varlık-olmayan	M
Tam-Olasılık	E
Büyük Kozmos Karanlığı	T
Üsten Karanlık	A
Belirlenmemiş, tanımlanmamış	F
Hiçolma	İ
	Z
	İ
	K
<u>Varlık/Ontoloji</u>	
Belirli, tanımlanmış, sonlu	

Tablo 3.

"BULOGOSUKİVARDIRHERZAMANUSARIYLAUZAKTIRONAİNSANLAR."